

PROXECTO RÍOS DE LINGUA E CULTURA

Ramsés Pérez*

A piques de cumprir cinco anos de andaina, o Proxecto Ríos pon en marcha unha nova iniciativa que pretende fomentar a recollida e divulgación de nomes populares asociados aos ríos e dos aspectos culturais vencellados a eles. Os traballos de estudo e divulgación dos nosos ecosistemas fluviais realizados durante estes anos permitíronnos descubrir a extensa riqueza que agochan, non só, dende o punto de vista ambiental senón tamén cultural. Un programa de educación e voluntariado ambiental que pretende incidir sobre cuestións léxicas e culturais como receitas, adiviñas, etc., contribuíndo así ao mantemento da nosa lingua e da nosa cultura.

Cartaz/tríptico divulgativo do programa Ríos de Lingua e Cultura.

A PERDA DA NOSA CULTURA FLUVIAL

Ata hai ben poucos anos as galegas e os galegos eramos bos coñecedores do medio que nos rodeaba. Cada recuncho tiña o seu nome, boa parte das especies animais e vexetais tiñan o seu uso e requirían a súa técnica de pesca ou de caza, así como de conservación e elaboración. A necesidade de coñecemento do medio, da natureza e das súas posibilidades era vital. A transmisión de xeración en xeración foi seleccionando as mellores plantas para facer cestos, para tinguir, con propiedades medicinais ou culinarias. Tamén se foron depurando as técnicas de caza e pesca para atrapar aos animais comestíbeis.

Este "sistema tradicional de coñecemento", como se lle denomina, desapareceu por diversos motivos, fundamen-

talmente porque son saberes que non se precisan nunha sociedade moderna e globalizada onde as mazás veñen de Chile, os espárragos da China e as empanadas agardan conxeladas no frigorífico. Pero tamén, porque xa non existen os espazos para que se produza esta transmisión. A Televisión co seu "ruído e resplandor" apenas deixa lugar para a conversa, e moito menos para os contos dos maiores, dos avós e avoas. Desfasados e perdidos na modernidade, os contos dos vellos, non son estimulantes para a mocidade. Os vellos non cren que a súa sabedoría sexa interesante para os netos e estes semella que pouco poden aprender de persoas que non saben manexar o MP3 ou a Nintendo.

Porén, existen numerosos espazos, nos que se poden recuperar e rememorar estes saberes. Asociacións, centros de

ensino, campos de voluntariado, etc., poden cumprir a función social (lúdica e didáctica) que antes tiñan as muiñadas, os seráns, os lumes, etc. Os paseos pola natureza, as actividades de educación ou de voluntariado ambiental (aprender-facendo) son un contexto idóneo para recuperar colectivamente o noso patrimonio lingüístico e cultural.

Se a capacidade de reter información foi a que nos fixo chegar ata aquí, alén do actual coñecemento sobre cales son os coches máis eficientes e as mellores marcas de zapatos e de roupa, por que non manter esta información vital? Estamos seguros que ese bagaxe non nos vai servir nun futuro?, nun futuro próximo?, non nos serve hoxe?

E tamén, porque si. Pola satisfacción de facelo, por gozar da conversa dun vello, por facerlle recordar bos (ou pode que malos) momentos, pero ao fin por facerlle ver que a súa experiencia vital é importante e útil. Por nós, pola nosa cultura.

Evidentemente coñecer, o noso patrimonio cultural e lingüístico fainos máis ricos pero tamén nos ofrece máis bagaxe para, entre outras cousas, ocupar novos postos de emprego.

PROXECTO RÍOS DE LINGUA E CULTURA

No cerne dos principios de ADEGA e do Proxecto Ríos está a defensa non só do medio natural, senón tamén da cultura galega e da lingua. Entendemos, polo tanto, que non é menos perigosa que a perda de biodiversidade a desaparición de léxico e usos sustentábeis que antigamente se lles daba ao medio e en particular aos ríos.-

Se o Proxecto Ríos ten como finalidade achegar a cidadanía aos cursos fluviais para que os coñeza e os valore, coa intención de que se implique na súa conservación, co proxecto *Ríos de Lingua e Cultura* queremos dar un paso máis aló e

non quedarnos só na conservación do espazo físico-natural do río. Desde a visión holística que deben atinxir os programas de educación ambiental, pretendemos incidir na conservación de todos os aspectos que a nosa cultura creou ao redor dos espazos fluviaís. Moitos dos aproveitamentos fluviaís que se daban ata hai pouco tempo perdéronse xa ou estanse a perder; o mesmo sucede con nomes de animais ou plantas, con expresións asociadas a estes, etc. Mediante esta nova proposta pretendemos chamar a atención sobre tal declive e tentar recuperar para os nosos ríos toda a frescura e viveza da nosa cultura e da nosa lingua.

O patrimonio natural e o cultural poden verse desde ópticas diferentes, ou ben como dúas partes dun todo. Nós inclinámonos por esta segunda opción: cremos que ambas partes son indisociábeis. Por exemplo, os contos e lendas do lobo serían impensábeis sen a existencia deste, e na cultura fluvial, a muiñeira non se entende sen os muiños (a abstracción do ruído da moa convertido en música só se entende coa existencia dun patrimonio cultural e etnográfico froito doutro patrimonio natural, o río). Esta conxunción dá como resultado un patrimonio moito máis amplo e complexo: o baile da muiñeira, a lingua e as lendas asociadas ao muiño, o nome do merlo chamado rieiro ou muiñeiro que aproveitaba os furados dos muiños para facer o seu niño, etc., etc.

COMEZAMOS COA FAUNA E A FLORA

Porén, a cultura asociada aos cursos fluviaís galegos é inxente, por iso decidimos comezar o proxecto pola fauna e flora ligada aos ríos. En cada saída do Proxecto Ríos comprobabamos a enorme cantidade de nomes que ían aparecendo. Así, mentres que nun recuncho do país se lle dá o nome de "pita cega" a este bichiño acuático de movementos impre-

cisos, noutros coñecíanos por "cabra tola", "vaca vella" ou "zapateiro". Curiosamente esta riqueza terminolóxica non está dispoñíbel en ningunha guía de campo, agás nalgúns estudos e teses de difícil acceso para a poboación. Quizais sexa este o motivo, xunto coa recente aparición de manuais de flora e fauna en lingua galega, polo cal nas saídas de campo empregamos tantos castelanismos, nomes en castelán, ou mesmo portugués, para designar as especies, cando teñen a súa denominación en galego. Por exemplo, a papuxa montesa chamouse durante algún tempo "curruca rabilonga" debido á tradución literal do castelán "curruca rabilarga". Este é un signo máis da deturpación da lingua propia e do seu empobrecemento.

Aos poucos a situación está a mudar e hoxe en día xa temos abundante bibliografía sobre os habitantes do noso medio. Con todo, ese coñecemento debería estenderse a outros ámbitos aínda non abondo cultivados, como os macroinvertebrados, mamíferos, etc., e é fundamental seguir recollendo, rescataando, conservando e difundindo a variedade de nomes populares ou "linguodiversidade" que recibe unha mesma especie: igual que é de interese manter a maior diversidade biolóxica posíbel.

O mesmo que vimos de comentar referido á lingua, podémolo aplicar a toda a cultura asociada a especies animais ou vexetais: usos, contos, lendas ou curiosidades.

COMO PARTICIPAR

Os participantes no proxecto "Ríos de Lingua e Cultura" seguirán un proceso semellante ao da inspección de ríos, exercendo neste caso de investigadoras sobre a memoria fluvial. Elixirán un río ao redor do que recollerán información da fauna e da flora fluvial e dos usos tra-

dicio-
nais destas,
empregando o material proporcionado por Proxecto Ríos:

- Un manual no que se explica polo miúdo o proxecto e as cuestións fundamentais para poder realizar a recollida da información. Na parte final están os modelos de fichas empregadas no rexistro dos nomes populares e das súas peculiaridades (pódense descargar desde: www.proxectorios.org)
- Un caderno de campo mudo, só con imaxes da fauna e flora máis comúns dos nosos ríos. Con el poderemos seguir pesquisando a nomenclatura dos animais e plantas ilustradas.

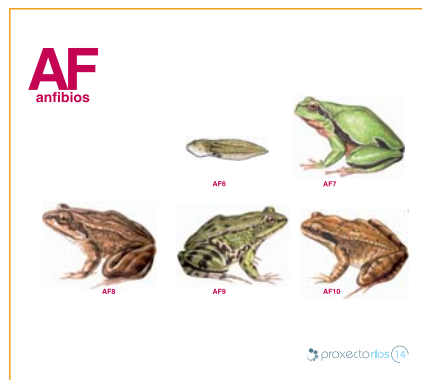
Os datos obtidos poderán enviarse ao Proxecto Ríos, que irá confeccionando un mapa por especies co seu léxico e a súa cultura asociada.

As fontes usadas para a construción deste coñecemento colectivo e participativo son orais (testemuñas persoais ou entrevistas a persoas vinculadas aos ríos) e documentais, aínda que se valorarán especialmente as orais por permanecer a través de séculos.

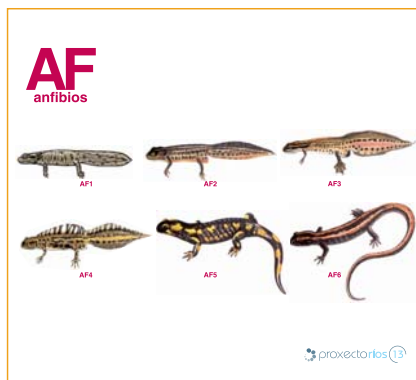
Cada persoa ou grupo de participantes deberá decidir entre as segundo se adapten mellor ás súas circunstancias. A posibilidade de combinar as diferentes técnicas de investigación permitiranos contrastar os datos recollidos e darlle fiabilidade.

O Proxecto Ríos de Lingua e Cultura vén a encher en parte a carencia de iniciativas de Educación ambiental que traballen pola lingua propia ou referidas ao fomento de actividades interxeracionais.

Mil primaveras máis para a nosa lingua e os nosos ríos!

Caderno mudo no que ir anotando nomes e cuestións asociadas a cada especie.

* Ramsés Pérez é Educador Ambiental en ADEGA
+ Info: ramses@adega.info